

Türkçü hökmdar və dövlət başçıları

(Əvvəli ötən sayımızda)

Atasının ölümündən sonra böyük oğul Temuçinin yavaş-yavaş başarılar qazanaraq 1196-cı ilə yəni ətrafına toplanan boylar tərəfindən "Xan" seçilməsinə qədər 31 il, bütün boyları birləşdirməsi ilə 1206-cı ildə "Çingiz Xaqan" adı ilə "Böyük Xan" elan edilməsinə qədər də 41 il keçmişdir.

Bu dövr ərzində Temuçin Tatarlar tərəfindən əsir götürülmüş, əsirlikdən qaçaraq ailəsinə qovuşmuş, Tayciutlar qərargaha hücum edərkən Temuçin anası, qardaşları və bacısı ilə meşədə gizlənməyə məcbur olmuş və sonda Tayciutlara əsir düşmüş, Südüslü Sorkan Şiranın yardımı ilə əsirlikdən qurtularaq adamlarını və ailəsini arayıb-bulmuş, nişanlısı Bortəni tapıb onunla evlənmiş, Qərargahı Merkitlər tərəfindən zəbt edilərək arvadı Bortə qaçırılmış, Mekitlərə qarşı Kereitlərin başçısı, atası Yesugeyin dostu Toğrul Xanla birləşərək dostluq müqaviləsini təzələmiş, Toğrul və "qardaş" adlandırdığı Camuka ilə üçlü ittifaq bağlayaraq, Merkitləri məğlub etmiş, arvadı Bortəni əsirlikdən qurtarmışdı.

Kereit hökmdarı Toğrul Xan, o dövrdəki Avropada "Papaz hökmdarı Yohannes" adı ilə əfsanəvi bir şöhrət qazanmış, "xristianların xilaskarı" kimi vəsfləndirilmişdir. Onun adı Xaçlı səfərləri (Xaç yü-

boylar da Camukanın ətrafında birləşərək onu "Gün Xan" titulu ilə hökmdar elan etmişlər. Bu hadisədən sonra Camuka Çingiz Xana qarşı savaşa açmağa qərar vermiş və sonda Çingiz Xanla Toğrulun birləşmiş orduları qarşısında məğlub olaraq, geri çəkilməyə məcbur olmuşdur. Bundan sonra Çingiz Xan Tayciutları, onunla birləşən Kereitli Caka Qambutla birgə Tatarları, Toğrulla birgə "Moğol adı daşımalarına baxmayaraq Türk olan Naymanları" (Bax: Rasonyi, göstərilən əsəri, səh 175) məğlub etmişdi". Naymanlar o dövrdə baykırların ən mədəni xalqı olub, ilk olaraq uyğur yazısını işlətmişlər. Aralarında Nestoryan məzhəbindən bir çox xristian da bulunurdu. Məmləkətləri Hanqhay və Altay dağları arasında idi. Buyruk, İnança-Bilgə Tayank (Torluq) və Güclülük kimi sülalələri olmuşdur". (Seçmələr bizimdir - A.M. Bax: A.Temir, Cengiz Han, Ankara 1989, səh 137-138)

Çingiz Xanın nüfuzunun getdikcə artdığını gören Toğrul Xanın oğlu Senggüm atası ilə Çingiz Xanın arasını vurmağa çalışmış, Camuka ilə birləşərək Çingiz Xana qarşı mübarizəyə başlamışlarsa da sonda hər ikisi məğlub olmuş və Toğrul qaçıb qurtulsa da Nayman komandirlərindən Kori Sübəçi adlı birisi onu tanımadığından öldürmüş, Senggüm də tutularaq öldürülmüş, Camuka isə özünün beş tərəfdarı tərəfindən tutularaq Çingiz Xana təslim edilmişdir.

"qardaş" adlandırdığı Camukanın bu xahişini yerinə yetirərək "Onu qanını axıtmadan öldürün, lakin ölüsünü hara gəldi atmayıb tənənəli şəkildə dəfn edin." - demişdi.(Bax: Moğolların gizli tarixinə görə Çingiz Xan, Ankara 1989, səh 70) Əsas rəqibləri olan Camuka və Toğrulu məğlub etdikdən sonra bezi boyları savaşa yolu ilə, çoxunu isə sevgi ilə ətrafına toplamağa nail olan Çingiz Xanın qüv-

vət və qüdrəti getdikcə artmış, adsanı hər tərəfə yayılmışdır.

Ətrafındakı bütün boyları itaət altına aldıqdan sonra 1206-cı ildə bütün bu boyların nümayəndələri Onan çayının mənbəyində toplanaraq, böyük bir Qurultay keçirmiş və Temuçini "Çingiz Xaqan" adı ilə "Böyük Xan" elan etmişlər. Bütün boyları təşkilatlandıraraq, vahid bir ulusa çevirən Çingiz Xan, bu Qurultayda yaratdığı müəzzəm orduya onbaşı, minbaşı və yüzbaşılar təyin etmiş, bir növü vahid ordu yaradaraq, bu orduya başçılığı da öz üzərinə götürmüşdür. Bu Qurultayda "Yasa" (Qanunlar toplusu - A.M) qəbul edilmiş, təltif və cəzalar müəyyənləşdirilmiş, minbaşılardan Şigi Kutuku Çingiz Xan Ali Məhkəmənin sədri təyin edərək, söyləmişdi:" Ulusun bölgüsü, işi və məhkəmə qərarları "Gök dəftərə" (Moğolca "Kökö dəbtər" Rəşidəddində "Altan dəbtər" kimi göstərilmişdir - A.M. Bax: Moğolların gizli tarixi, hazırlayan Ahmet Temir, Ankara 1989, səh 72;5) yazılıb bağlansın. Şigi Kutukun mənimlə (Çingiz Xanla - A.M) məsləhətləşmə sonunda ağ kağız üzərində mavi yazı ilə yazaraq, dəftər halında təsbit etdiyi, qanunlar nəsilən-nəslə ötürülsün və onu kimse dəyişdirməsin. Dəyişdirməyə qalxanlar cəzalandırılsın. Bütün ulusun içərisində oğrular cəzalandırılsın, yalan ortadan qaldırılsın. Ölüm cəzasına layiq olanlar öldürülsün. Mal cəzasına layiq görü-

lənərdən mal cəzası alınsın" və s. (Bax: moğolların gizli tarixinə görə Çingiz Xan, A.Temir, Ankara 1989, səh 72) Çingiz Xan "Yasa"sının tam mətni əldə edilməyə də tədqiqatçılara görə, bu "Yasa" beş bölmədən ibarət olub, aşağıdakı məsələlərlə bağlı qanunları ehtiva edir: 1. Ölümle cəzalandırma ("Cinayət məcəlləsi"); 2. Müharibə ("Hərbi qanunlar"); 3. Ailə və miras ("Ailə və mirasla bağlı qanunlar"); 4. Gözlənilən fəzilətlər; 5. Qadağalar

"Yasa"ya görə, oğurluq, yalan, evliliyi pozmaq, müqəddəs sayılan

su və odu qəsdən murdarlamaq, müharibə əsnasında yıxılan əskəri qaldırmaq silahı əlində verməmək və s kimi hərəkətlərin sonu ölüm cəzası ilə nəticələnirdi. Mühasirə və hücumla alınan şəhərlər dağıdılmalı, əhalisi məhv edilməli, özləri tabe olan şəhər əhalisindən isə yalnız bir vergi alınmalıdır. Ailədə ən böyük oğul atanın təmsilçisi, ən kiçik oğul isə ocaq qoruyucusu kimi evdə qalmalı və savaşa ölənlər qardaşlarının da ailəsinə baxmalı idi. Hər bir fərd, Xan da daxil, mərhəmətli, rəhmdil, qonaqpərvər və sadə olmalı, haqqı olmadan hər hansı bir titul daşımaq istəyən, lazım gələrsə ölümle cəzalandırılmalıdır. (Bax: Prof. Dr Laszlo Rasonyi, Tarihte Türklər, Ankara 1971, səh 179-180)

Artıq X əsrdən başlayaraq, Qərbe doğru artan Türk köçləri sayəsində qədimdən Türk yurdu olan Monqolustan ərazisində Türklərin sayı azalmış, Çingiz Xan dövründə Şərqdən gələn Moğollar sayəsində bu ölkədə Moğolların sayı çoxalmış, ölkə Monqolustan adlanmağa başlamış və Çingiz Xan 1206-cı ilə qədər məhz bu moğol tayfalarını birləşdirməyə nail olmuş, İmperatorluğun əsasının qoyulması və böyük xarici səfərlər də bundan sonra başlamışdı. Dünyanın böyük cahangirləri kimi Çingiz Xan da Cahan hakimiyyəti və dünya nizamı davasına girişmişdi.

Aydın Mədətoğlu
(Qasımlı)

rüşləri) əsnasında böyük rol oynamışdır. (Bax A.Temir, Cengiz Han, səh 137) Merkitlərə qarşı başarılı savaştan sonra Temuçinlə Camuka il yarım bir-biri ilə dostluq içində yaşamış, sonra isə Camukanın təqsiri üzündən ayrılaraq, bir-birinə düşmən kəsilmişlər. Bəzi boylar Temuçinin ətrafında toplanaraq, 1196-cı ildə onu "Çingiz Xan" titulu ilə "Xan" elan etmiş, bezi

Çingiz Xandan ənam gözlədikləri halda o, öz başçılarına xəyanət etdikləri üçün onların beşinin də qətlinə fərman vermiş, Camukanın bağışlanmasına baxmayaraq, o, öz xəyanətini etiraf etmiş, yalnız qanı tökülmədən öldürülməsini (Türk törəsinə görə, şərəfli adamlar xəyanət etsələr belə, onların qanı tökülmədən qətlə yetirilməli idi) xahiş etmişdir. Çingiz Xan da